

حقوق جزای عمومی (جرم و صورت‌های مداخله در آن)

دکتر منصور فرخی

استادیار دانشکده علوم انسانی دانشگاه هرمزگان

سرشناسه	: فرخی، منصور، ۱۳۴۹
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام Iran. Laws, etc.
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق جزای عمومی (جرم و صورت‌های مداخله در آن) / منصور فرخی
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه هرمزگان، ۱۳۹۹-
مشخصات ظاهری	: ۳۱۶ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۷۹-۹۴-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۹۷-۲۹۱
یادداشت	: حقوق جزا- ایران
موضوع	: Criminal law - Iran
شناسه افزوده	: دانشجده هرمزگان
رده بندی کنگره	: KJ۵۱۳۸
رده بندی دیویی	: ۳۴۰.۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۷۷۰۷۲

نام کتاب:	 حقوق جزای عمومی (جرم و صورت‌های مداخله در آن)
ناشر:	 دانشگاه هرمزگان
مؤلف:	 منصور فرخی
چاپ:	 مارال
نوبت چاپ:	 اول ۱۳۹۹
شمارگان:	 ۵۰۰ نسخه
قیمت:	 ۴۰۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۷۹-۹۴-۶	ISBN: 978-600-7279-94-6

فروش اینترنتی در تارنمای دانشگاه هرمزگان (مرکز نشر)

www.hormozgan.ac.ir

تلفن: ۶۶۹۰۷۷۱۴ (۰۲۱)

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۷	فصل نخست: رکن اعتباری تشکیل دهنده بزه (عنصر قانونی جرم)
۲۱	مبحث نخست: تقسیم‌بندی جرایم بر اساس ماهیت و عنصر قانونی
۲۱	گفتار نخست: تقسیم‌بندی جرایم بر اساس ماهیت
۲۲	بند نخست: جرم جزایی
۲۳	بند دوم: جرم انتظامی (تخلف انضباطی یا اداری)
۲۴	بند سوم: جرم مالی (شبه جرم)
۲۵	گفتار دوم: تقسیم‌بندی جرایم بر اساس عنصر قانونی
۲۸	بند نخست: جرایم قابل گذشت و جرایم غیر قابل گذشت
۳۴	بند دوم: جرایم نظامی و جرایم عمومی
۳۹	بند سوم: جرایم سیاسی و جرایم عمومی
۴۶	بند چهارم: جرایم مطبوعاتی و جرایم عادی
۴۸	بند پنجم: جرایم رایانه‌ای و جرایم عادی
۵۱	مبحث دوم: عوامل موجهه جرم (اسباب اباحه)
۵۲	گفتار نخست: حکم و اجازه قانون
۵۴	گفتار دوم: اجرای قانون اهم
۵۷	گفتار سوم: امر قانونی مقام ذی صلاح (امر آمر قانونی)
۶۱	گفتار چهارم: اقدامات والدین، اولیای قانونی و سرپرستان صغار و مجانین
۶۳	گفتار پنجم: رضایت مجنی علیه
۶۵	گفتار ششم: عملیات ورزشی و حوادث ناشی از آن

- گفتار هفتم: اعمال جراحی و طبی مشروع ۶۷
- بند نخست: شرایط اباحه اعمال جراحی و طبی ۶۹
- الف) مشروعیت عمل ۶۹
- ب) اخذ رضایت یا براءت ۷۰
- پ) رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی ۷۲
- بند دوم: مصادیق خطای پزشکی ۷۴
- الف) بی احتیاطی ۷۴
- ب) بی مبالائی ۷۵
- بند سوم: چارچوب ضمان و مسئولیت پزشک و کادر تشخیص و درمان ۷۵
- گفتار هشتم: دفاع مشروع ۷۸
- بند نخست: مبانی نظام دفاع مشروع ۷۹
- بند دوم: موضوع دفاع مشروع ۸۵
- الف) نفس ۸۵
- ب) عرض و ناموس ۸۷
- پ) مال ۸۹
- ت) آزادی تن ۹۰
- بند سوم: شرایط تجاوز یا خطر ۹۱
- الف) غیر قانونی بودن تجاوز یا خطر ۹۳
- ب) فعلیت یا قریب الوقوع بودن تجاوز یا خطر ۹۵
- بند چهارم: شرایط دفاع ۹۶
- الف) ضرورت دفاع ۹۹
- ب) مستند بودن دفاع به قرائن معقول یا خوف عقلایی ۱۰۳
- پ) عدم ایجاد عمدی خطر یا تجاوز ۱۰۵

۱۰۶	ت) عدم امکان مداخله فوری و مؤثر قوای دولتی
۱۰۷	ث) شرایط خاص دفاع از دیگری
۱۰۸	بند پنجم: بار اثبات
۱۰۹	بند ششم: آثار کیفری و مدنی دفاع مشروع
۱۱۱	گفتار نهم: اضطرار یا حالت ضرورت
۱۱۳	بند نخست: شرایط تحقق اضطرار
۱۱۳	الف) بروز خطر شدید
۱۱۵	ب) ضرورت ارتکاب جرم
۱۱۵	پ) عدم مداخله عمادی مرتکب در ایجاد خطر
۱۱۶	ت) تناسب جرم ارتكابی با خطر موجود
۱۱۸	ث) نداشتن وظیفه متقابل با خطر
۱۱۸	بند دوم: آثار اضطرار
۱۲۱	فصل دوم: ارکان واقعی تشبیل و تندئه بزه (عناصر مادی و روانی جرم)
۱۲۲	مبحث نخست: اجزاء و شرایط عنصر مادی جرم
۱۲۳	گفتار نخست: رفتار مجرمانه
۱۲۹	گفتار دوم: شرایط و اوضاع و احوال لازم
۱۲۹	بند نخست: شرایط شخصی
۱۳۱	بند دوم: شرایط عینی
۱۳۱	الف) موضوع جرم
۱۳۲	ب) وسیله ارتکاب
۱۳۳	پ) شیوه ارتکاب
۱۳۴	ت) زمان ارتکاب
۱۳۶	ث) مکان ارتکاب

۱۳۶	ج) ارتباط موضوع جرم با شغل یا حرفه و یا وظایف مرتکب
۱۳۷	ج) ارتباط رفتار مرتکب با شغل یا وظایف وی
۱۳۷	ح) سایر شرایط
۱۳۸	گفتار سوم: نتیجه مجرمانه
۱۴۰	مبحث دوم: تقسیم بندی جرایم بر اساس عنصر مادی
۱۴۱	گفتار نخست: تقسیم بندی جرایم بر اساس ظرف زمان
۱۴۷	گفتار دوم: تقسیم بندی جرایم بر اساس ظرف مکان
۱۴۹	گفتار سوم: تقسیم بندی جرایم بر اساس اجزای رفتار مجرمانه
۱۴۹	گفتار چهارم: تقسیم بندی جرایم بر اساس نتیجه مجرمانه
۱۵۰	مبحث سوم: موازنه ارتکاب جرم
۱۵۰	گفتار نخست: اندیشه مجرمانه یا قصد ارتکاب جرم
۱۵۱	گفتار دوم: تهیه مقدمات (عملیات مقدماتی)
۱۵۳	گفتار سوم: شروع به جرم
۱۵۴	بند نخست: شرایط تحقق و سزادهی شروع به جرم
۱۵۴	الف) ورود به عملیات اجرایی جرم
۱۵۵	۱- تفکیک عملیات اجرایی از عملیات مقدماتی
۱۵۵	۱-۱- نظریه ذهنی یا درون ذاتی
۱۵۶	۱-۲- نظریه عینی یا برون ذاتی
۱۵۷	۱-۳- نظریه ترکیبی یا عینی-ذهنی
۱۵۸	۲- شروع به اجرا در جرایم مطلق و مقید
۱۶۰	ب) عدم انصراف ارادی
۱۶۵	بند دوم: موارد انتفای شروع به جرم
۱۶۵	الف) شروع به جرایم غیر عمدی

۱۶۶		ب) شروع به معاونت در جرم
۱۶۷		پ) شروع به جرایم ترک فعل مطلق
۱۶۸		ت) شروع به ارتکاب برخی از جرایم تعزیری مصرح در قانون
۱۶۹		بند سوم: مجازات شروع به جرم
۱۷۲		گفتار چهارم: اتمام عملیات اجرایی
۱۷۲		بند نخست: جرم تام
۱۷۳		بند دوم: جرم عقیم
۱۷۴		بند سوم: جرم محال
۱۷۸		مبحث چهارم: عنصر روانی جرم
۱۷۹		گفتار نخست: جرایم عمدی
۱۸۰		بند نخست: سرایت عام
۱۸۰		الف) قصد ارتکاب رفتار مجرمانه
۱۸۰		ب) علم به موضوع جرم
۱۸۱		بند دوم: سوء نیت خاص
۱۸۳		گفتار دوم: جرایم غیر عمدی
۱۸۵		فصل سوم: صورت های مداخله در جرم
۱۸۶		مبحث نخست: مباشرت
۱۸۹		گفتار نخست: مباشرت مادی
۱۹۱		گفتار دوم: مباشرت معنوی
۲۰۰		مبحث دوم: تسبیب
۲۰۳		مبحث سوم: شرکت در جرم
۲۰۵		گفتار نخست: تعریف شرکت در جرم
۲۰۶		گفتار دوم: شرایط تحقق شرکت در جرم

۲۱۷	گفتار سوم: صور گوناگون شرکت در جرم
۲۱۷	بند نخست: شرکت مباشران به صورت عرضی
۲۱۸	بند دوم: شرکت مباشران به صورت طولی
۲۱۹	بند سوم: اجتماع اسباب متعدد
۲۱۹	الف) اجتماع اسباب به صورت عرضی
۲۲۱	ب) اجتماع اسباب به صورت طولی
۲۲۴	بند چهارم: اجتماع سبب و مباشر
۲۳۰	گفتار چهارم: مجازات شرکت در جرم
۲۳۱	مبحث چهارم: معاونت در جرم
۲۳۳	گفتار نخست: مصنفیت معاونت در جرم
۲۳۵	بند اول: ترغیب
۲۳۶	بند دوم: تهدید
۲۳۸	بند سوم: تطمیع
۲۳۹	بند چهارم: تحریک
۲۴۱	بند پنجم: دسیسه یا فریب
۲۴۲	بند ششم: سوء استفاده از قدرت
۲۴۴	بند هفتم: ساختن یا تهیه وسایل ارتکاب جرم
۲۴۵	بند هشتم: ارائه طریق ارتکاب جرم
۲۴۶	بند نهم: تسهیل وقوع جرم
۲۴۶	گفتار دوم: شرایط تحقق معاونت در جرم
۲۴۷	بند نخست: وقوع جرم اصلی
۲۴۸	بند دوم: تقدم یا اقتران زمانی بین رفتار معاون و مرتکب اصلی
۲۴۹	بند سوم: وحدت قصد

۲۵۵	فصل چهارم: قلمرو اجرای حقوق کیفری
۲۵۶	مبحث نخست: قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان
۲۵۶	گفتار نخست: اصل صلاحیت سرزمینی
۲۶۲	بند نخست: مصونیت دیپلماتیک
۲۶۷	بند دوم: جرایم ارتكابی در قلمرو دریایی
۲۷۰	بند سوم: جرایم ارتكابی در قلمرو هوایی
۲۷۲	گفتار دوم: اصل صلاحیت شخصی
۲۷۲	بند نخست: اصل صلاحیت شخصی فعال
۲۷۷	بند دوم: اصل صلاحیت شخصی انفعالی
۲۷۹	گفتار سوم: اصل صلاحیت واقعی (حمایتی)
۲۸۳	گفتار چهارم: اصل رجحان شغل یا ارگانیک
۲۸۴	گفتار پنجم: اصل صلاحیت هائیک
۲۸۹	گفتار ششم: استرداد مجرمین
۲۹۱	مبحث دوم: قلمرو اجرای قوانین جرمی در زمان
۲۹۱	گفتار نخست: قاعده عطف بمسبق نشدن قانون و حدود اجرای آن
۲۹۶	گفتار دوم: استثنائات قاعده عطف بمسبق نشدن در قوانین ماهوی
۲۹۶	بند نخست: قوانین مساعد به حال متهم
۲۹۶	بند دوم: قوانین تفسیری
۲۹۷	گفتار سوم: قاعده عطف بمسبق شدن قوانین شکلی و حدود اجرای آن
۳۰۵	منابع و مآخذ
۳۰۵	منابع فارسی
۳۰۵	کتاب‌ها
۳۰۸	مقالات

۳۱۱	تقریرات
۳۱۱	پایان نامه ها
۳۱۱	منابع عربی
۳۱۲	منابع انگلیسی

www.ketab.ir

مقدمه

حقوق جزای عمومی یکی از شعب حقوق کیفری محسوب می‌شود و به تعبیری می‌توان آن را چارچوب کلی مباحث جزایی و اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین شعب حقوق جزا به شمار آورد. دلیل این اهمیت آن است که اصول و قواعد کلی حقوق جزا و همچنین قالب‌بندی عمومی جرایم و مجازات‌ها و شرایط و موانع مسئولیت کیفری در این شعبه از حقوق جزایی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. اگر حقوق کیفری را به یک ساختمان تشبیه نماییم حقن جزای عمومی به منزله نقشه این ساختمان است که کلیه اجزاء و قسمت‌های تشکیل دهنده بنا باید منطبق با این نقشه و طراحی باشند. در این بین، حقوق جزای اختصاصی به مثابه سازه ساختمان محسوب می‌شود که در چارچوب نقشه مزبور ایجاد گردیده است. آیین دادرسی کیفری، شالوده ساختمان به شمار می‌آید که استحکام بنا و مقاومت آن در برابر حوادث سهمگین و بالمآل صیانت از ساکنان ساختمان در مقابل خطرات احتمالی بستگی تام به آن دارد. بدیهی است هر یک از این رشته‌ها به نوبه خود در ایجاد و دوام رشته ساختمان حقوق کیفری نقشی تعیین‌کننده دارند، اما یقیناً بدون یک طراحی جامع و نقشه مطلوب و مناسب، احداث ساختمانی بی‌عیب و نقص، امکان‌پذیر نیست. حقوق جزای عمومی، طراحی مناسب و وضع قواعد عام و کلی، چارچوب لازم را به منظور بر ساختن یک بنا مستحکم و زیبا فراهم می‌آورد. بنابراین، موضوعات رشته‌های دیگر علوم جزایی هر یک، در نحوی بر پایه قواعد کلی حقوق جزای عمومی شکل می‌گیرند.

تردید وجود ندارد که بدون آشنایی با عناصر عام تشکیل‌دهنده جرم نمی‌توان عناصر اختصاصی جرایم را تحلیل نمود؛ همچنین چگونگی تعیین مجازات‌های مقرر برای هر یک از جرایم و بررسی دقیق شرایط خاص مسئولیت کیفری در هر جرم، بدون شناخت قواعد کلی مجازات‌ها و شرایط عام مسئولیت کیفری ممکن نخواهد بود. از این‌رو، مطالعه حقوق جزای عمومی مقدم بر حقوق جزای اختصاصی می‌باشد. علاوه بر این، ورود به

مباحث آیین دادرسی کیفری نیز بدون شناخت کافی از اصول و قواعد کلی که موضوع حقوق جزای عمومی می‌باشند، نتیجه مطلوب را به دنبال نخواهد داشت. همچنین بررسی موضوعاتی از آیین دادرسی کیفری مانند صلاحیت، قرارهای تأمین و نظارت قضائی، محاکمات علنی و اعتراض به آراء، مستلزم مطالعه برخی موضوعات حقوق جزای عمومی نظیر تقسیم‌بندی جرایم از حیث عناصر قانونی، مادی و روانی و تشخیص محل وقوع جرم، نابطه‌های تفکیک جرایم سیاسی، نظامی، رایانه‌ای و مطبوعاتی از جرایم عادی و دلبه‌بندی جرایم تعزیری می‌باشد.

در میان مباحث گذشته، نور جرایمی، جرم از اهمیت فراوانی برخوردار است و می‌توان آن را اصلی‌ترین واحد تشکیل‌دهنده حقوق کیفری به شمار آورد. جرم از عناصر مختلفی تشکیل می‌شود و هر گونه تحلیلی در مورد کلیت جرم و همچنین بررسی اختصاصی هر یک از جرایم، مستلزم شناخت این عناصر می‌باشد. نخستین رکن تشکیل دهنده جرم، عنصر قانونی است. با وجود این، عناصر قانونی یک واقعیت بیرونی نیست، بلکه بیانگر دو عنصر سازنده جرم (عناصر مادی و روانی) می‌باشد. از این رو، آن چه که واقعیت دارد و در عالم واقع بروز و ظهور می‌یابد، عناصر مادی و روانی جرم است. هر چند عنصر روانی جرم، حالتی ذهنی است که در درون مرتکب شغل می‌گیرد، اثرات آن در عالم خارج به‌وضوح قابل رؤیت است. در نتیجه، می‌توان عنصر قانونی را مکر اعتباری و عناصر مادی و روانی را ارکان واقعی تشکیل‌دهنده جرم محسوب نمود. جرم بدون تردید، موضوع اساسی مباحث جزایی به شمار می‌رود و از این رو باید بررسی آن بعد از سایر ایر مباحث حقوق کیفری باشد، لکن شناخت جرم هنگامی کامل می‌شود که صورت‌های مداخله در جرم و نیز قلمرو اجرای حقوق کیفری، به نحو جامع و دقیقی تبیین گردد. به بیان دیگر، پس از شناخت جرم و عناصر تشکیل‌دهنده آن، لازم است صور گوناگون ارتکاب جرم توسط اشخاص و همچنین چگونگی اجرای قوانین جزایی بر حسب وقوع جرم در مکان و زمان مورد بررسی قرار گیرد تا از این طریق، تصویر بهتر و جامع‌تری از مفهوم جرم در

چارچوب حقوق کیفری در ذهن خواننده به وجود آید. بر این اساس، این کتاب در قالب چهار فصل تنظیم شده است که به ترتیب شامل رکن اعتباری بزه (عنصر قانونی جرم)، ارکان واقعی تشکیل دهنده بزه (عناصر مادی و روانی جرم)، صورت‌های مداخله در جرم و قلمرو اجرای حقوق کیفری می‌باشد.

کتاب حاضر بر اساس آخرین سرفصل مصوب دفتر برنامه‌ریزی آموزش عالی، منطبق با موضوعات درس حقوق جزای عمومی (۱) در مقطع کارشناسی رشته حقوق تألیف گردیده است. با وجود این، سعی نویسنده بر این بوده است تا با طرح مباحث تحلیلی و نظریات - وقدانان از یک سو و اشاره به قوانین برخی کشورهای خارجی از سوی دیگر، افق‌های جدیدی را پیش روی پژوهشگران و دانشجویان مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد قرار دهد تا به کمک این مجموعه برای تحقیقات گسترده‌تر و عمیق‌تر در آینده باشد.

بدیهی است هیچ اثر علمی عاری از نقص و اشکال نیست و طبعاً کتاب حاضر نیز ممکن است دارای اشکالاتی باشد که انتظار می‌رود استادان و محققان گرانقدر، نظرات سازنده خود را به آگاهی نگارنده اثر حاضر برسانند تا در چاپ‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد.

در پایان لازم می‌دانم از همکاری سرکار خانم نگار برخوردارم احمدی دانشجوی مستعد و پرتلاش مقطع دکتری حقوق کیفری و - روش‌های در استخراج و گردآوری برخی مطالب از منابع موجود قدردانی نمایم. همچنین مراتب سپاسگزاری خود را از جناب آقای دکتر پیمان رضایی مدیر محترم مرکز نشر دانشگاه هرمزگان و همچنین کلیه کارکنان ساعی آن مرکز به ویژه سرکار خانم طاهره سمیمی و جناب آقای مجید میرزاده که در انجام مراحل اداری و فنی چاپ کتاب از هیچ کوششی دریغ ننمودند، ابراز می‌دارم.

منصور فرخی

بندرعباس، اردیبهشت ماه ۱۳۹۹